

ULUSLARARASI TOPLUM VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

(3-5 EKİM 2019 BALIKESİR/EDREMIT)

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Editör

Doç. Dr. Mustafa AÇA

“Uluslararası Toplum ve Kùltür Araştırmaları Sempozyumu (3-5 Ekim 2019
Balıkesir/Edremit) Tam Metin Bildiriler Kitabı”

Yayın Yılı: 2019

Yayın Yeri: Çanakkale

ISBN: 978-605-80350-0-3

Yayınevi Editörü: Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Yayın Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet AÇA

Kapak Tasarım: Dr. Mustafa Dinç

Redaktör: Samet Doykun

© Toplum ve Kùltür Araştırmaları Derneđi

TOKÜAD Yayınları

Dümrek Köyü, No: 130, Merkez/Çanakkale

web: www.tokuad.org.tr

e-posta: tokuad.dernegi@gmail.com

toplumvekulturastirmalari@gmail.com

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 43391

Kitapta yer alan yazıların hukukî ve akademik sorumluluğu yazarlarına aittir.

TÜRKÇEDEKİ *ABDEST* SÖZÜNÜN KÖKENİTHE ETYMOLOGY OF *ABDEST* IN TURKISH

Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - İzmir/TÜRKİYE -
ozkan.oztekten@ege.edu.tr

ÖZET: Türklerin İslam dinini tarihsel olarak en eski komşularından biri olan İranlılardan öğrendiği bilinmektedir. Bu sebeple de Türk dilinin tarihî ve çağdaş söz varlığında yer alan *hudâ ~ hüdâ*, *peygamber ~ peyâmbër*, *rûza ~ uruza ~ oruza ~ oruç*; *namaz*, *günah*, *âdîne ~ azîne ~ atna* gibi İslamî terimler Farsça kökenli alıntılardır.

En erken Nehcü'l-Ferâdis ve Garîb-nâme gibi tarihî Türkçe metinlerde izlenen *abdest* sözcüğü de yukarıda anılan terimler gibi Farsça kökenli olarak kabul edilmiş ve çeşitli sözlüklerde *âb* 'su' ile *dest* 'el' sözleriyle kurulmuş *âb-ı dest* 'el suyu' tamlamasından kısalarak *abdest* haline geldiği gösterilmiştir. Bu sözcüğün Türk dilindeki anlamlarından başka biri de *abdesthane*, *büyük abdest* ve *küçük abdest* gibi kullanımlarda korunan 'defihacet' anlamıdır.

Yukarıda anılan Farsça kökenli diğer İslamî terimler neredeyse bütün Türk yazı dillerinin söz varlığında bugün bulunmaktadır. Buna göre *abdest* sözünün de aynı şekilde diğer Türk yazı dillerinde olması beklenirdi. Ancak Kırım Tatarcası haricinde, aralarında Azerbaycan Türkçesi ve Türkmence gibi Oğuz grubu dillerin de olduğu çağdaş Türk yazı dillerinin herhangi birisinde *abdest* sözü 'namaz abdesti' ya da 'boy abdesti' anlamlarında yer almamaktadır. Türkiye Türkçesi dışındaki diğer Türk yazı dillerinde bu anlamlar için başka sözler kullanılmaktadır.

Ayrıca herhangi bir alıntının, köken ya da aracı dilde de az çok farklılıklarla bulunması beklenir. Türkçedeki *abdest* sözünün de Farsçanın tarihî veya çağdaş söz varlığında 'namaz abdesti' anlamıyla bulunduğu sanılabilir; ancak Farsçanın etimoloji sözlüklerinde genellikle bu sözcüğün 'ibrik-leğen denilen iki kapla yemek öncesi ve sonrası el yıkamak için kullanılan su; bir sanatta beceri; zahit, takvalı; çok hızlı; kaftan, gömlek yakasının üst tarafı; tuvalet, defihacet' gibi anlamlarda kullanılageldiği gösterilmektedir. Öte taraftan Farsçanın 'namaz abdesti' için kullanılan sözcüğü Arapça bir alıntı olan *vuzû ~ vudû'dur*.

Bu bildiride burada değinilen bilgiler ayrıntılı olarak ele alınmakta ve *abdest* sözünün Farsçadan başka bir dildeki anlam benzerliği olan yabancı bir sözün etkisiyle Türkler tarafından türetilmiş bir sözcük olduğu tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Etimoloji, abdest, alıntı, Farsça, Rumca

ABSTRACT: It is known that Turks got to know Islam through the Iranians, one of their oldest neighbors. For this reason, the borrowings such as *hudâ ~ hüdâ*; *peygamber*

~ peyâmbër; rûza ~ uruza ~ oruza ~ oruç; namaz, günah, âdîne ~ azîne ~ atna are quotes from Persian origin in the historical and contemporary lexicon of the Turkic.

The earliest abdest is seen in the historical Turkic texts such as *Nehcû'l-Ferâdis* and *Garîb-nâme*. Abdest has been shown to become *âb-ı dest* 'hand's water'. Another meaning of this word in Turkish language is 'to shit or to piss' in words *abdesthane*, *büyük abdest* and *küçük abdest*.

Other Islamic terms of Persian origin mentioned above are present in the vocabulary of almost all Turkic languages. Accordingly, the word *abdest* would be expected to be the same in other Turkic languages. However, except for the Crimean Tatar, in any of the modern Turkic languages, including the Oghuz group languages such as Azerbaijan and Turkmen languages, the word *abdest* does not have the meaning of 'prayer ablution' or 'full ablution'. Other words are used for these meanings in other Turkic languages aside from Turkish.

It is also expected that any borrowing will be albeit with differences in donor or in the intermediate language. The word *abdest* in Turkish can be thought to mean 'prayer ablution' in the historical or contemporary vocabulary of Persian; however, in the etymology dictionaries of Persian, the word 'water used to wash hands before and after meals with two vessels called *ibrik* -pelvis; skill in an art; *zahit*, reinforced; too fast; *caftan*, upper side of shirt collar; *toilet*, to shit or to piss'. On the other hand, the word used for 'prayer ablution' is *vuzû* ~ *vudû*, which is an Arabic loanword in Persian.

In this paper, the knowledge mentioned here will be discussed in detail and it will be discussed that the word *abdest* is derived from the Turks by the influence of a foreign word that is similar in meaning in a language other than Persian.

Keywords: Etymology, *abdest*, borrowing, Persian, Romaic.

*

Türkler İslamiyet'i Araplardan değil de en eski komşuları olan Müslüman İranî kavimlerden öğrendikleri için tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerindeki dinsel sözlerden bazıları bu sebeple Arapça değil, Farsça kökenlidir (Eker, 2006: 105; Tietze, 2016: 60-61; Karatay, 2018: 195): *hudâ* ~ *hüdâ* ~ *kuday*, *peygamber* ~ *peyâmbër*, *rûza* ~ *uruza* ~ *oruza* ~ *oruç*, *namaz*, *günah*, *firdevs* 'cennet'; *ferište* ~ *feriştah* 'melek'; *âdîne* ~ *azîne* ~ *atna* 'Cuma günü'.

Kur'an'da geçmemekle birlikte Arapçası *vudû* ~ *vuzû* (وضوء) olan (Şener, 1988) *abdest* (ابست) sözü de şimdiye kadar, bu gruptan bir Farsça alıntı olarak kabul edilmiş ve bu yüzden de tarihî ve çağdaş sözlüklerde kökeni daima Farsça *âb* 'su' ve *dest* 'el' sözlerinin oluşturduğu bir tamlamayla gösterilerek (*âb-ı dest* > *âb-dest*) ilk anlamının da 'el suyu' olduğu belirtilmiştir. Örneğin Latince, Rumca, İtalyanca, Fransızca,

Arnavutça, Arapça ve Farsça bildiği malum (Uçman, 2010) Şemseddîn Sâmi Bey, Kâmûs-ı Türkî'sinde şu maddeyi yazmıştır:

“**abdest** *is. Fa.* [âb-dest: el suyu] Namaz kılmak için ber-vech-i şer’ yüz ve dirsekle beraber el ve ayakları yıkamak ve başa mesh etmekten ibaret ef’âl-i tahâret, vuzû’; **abdest** almak; *mec.* tekdîr ve ta’zîr: **abdest vermek**; **abdest iktiza etmek**. düş azmak, ihtilâm; **abdest bozmak**. def’-i hacet etmek; **abdestimde şüphem yoktur**. itmi’nânım vardır. [Beyne’l-avâm gusle dahi ba’zen abdest denildiği için, li-ecli’t-tefrîk, birine küçük ve diğerine büyük abdest derler.]” (Şemseddin Sami, 1989: 16).

Ahmed Vefik Paşa’nın Lehce-i Osmânî’indeki köken gösterilmeyen madde ise şöyledir:

“**abdest** *is.* vuzû, el suyu derler. Ta’zîr ve tekdîr, tecdîd-i vuzû’ etmek. **abdest bozmak**. def’-i hacet etmek. **abdest bozan** muzırr. **abdest havlusu** su, leğen, ayak havlusu. **abdest iktiza etmek**. düş azmak, ihtilâm. **abdest illeti** solucan illeti. **abdest vermek** tekdîr. **abdesti bozulmak** burun kanamak gibi bir hâdis ve hades zuhur etmek. **abdestimde şüphem yok** itmi’nân ve taahhüd manasına. **abdest-hâne taşı** mermer. **büyük abdest bozan** ta’like otu.” (Ahmed Vefik Paşa, 2000: 3).

Bu sözlüklerden Osmanlıcada Arapça kökenli eş anlamlısı *vuzû* hun da olduğu anlaşılan *abdest* sözü için Andreas Tietze’nin etimolojik sözlüğündeki maddeler ise şöyle yazılmıştır:

“**abdest** I ‘namazın şartlarından olan temizlenme’ < Fa. **âbdast** [âb ‘su’, dast ‘el’] a.m. * *Sabâh oldukda durdî, âbdest aldı, namâz kıldı.* (Ferec 855/1451 v. 135b). **abdest boz-** ‘temiz hâli yok etmek, defihacet etmek’ * *Park bekçisi, ağaç altında aptes bozmaya çıkmıştır şimdi.* (Peride Celal 1991 s. 44). **abdestbozan otu** ‘Sanguisorba officinalis’ (I. Hauenschild 1989 no. 977). Kökü çok tanin ihtiva ettiğinden halk tababetinde ishali kesmek için kullanılır.

abdest II/aptes ‘işeme, kakasını yapma; insan boku’ < **abdest** I (örtmece olarak veya boşaltma ile

temizlenmenin birbirine bağlı ameliyeler olmasından) *
(*küçük aptes* ‘işeme’, *büyük aptes* ‘kakasını yapma’)
Onun altının temizlenmesi sırasında abdestinin rengine bakarak üşüyüp üşümediğini keşfettiler. (K. Bilbaşar 1944 s. 38). *abdesti gel-* ‘sıkışmak’.” (Tietze, 2016: 60).

Yukarıda anılan Farsça kökenli diğer İslamî terimler, bugün türlü şekillerde ve birçok çağdaş Türk yazı dilinin söz varlığında yaşamaktadır. Aynı durumun Farsça bir alıntı olarak kabul edilen *abdest* sözü için de olması beklenirdi. Ancak beklenenin aksine, Kırım Tatarcası haricinde, aralarında Azerbaycan Türkçesi ve Türkmence gibi Oğuz grubu edebi dillerin de olduğu çağdaş Türk yazı dillerinin herhangi birisinde ‘namaz abdesti’ ya da ‘boy abdesti’ anlamlarında bir *abdest* sözü yer almamakta, onun yerine Farsça veya Arapça kökenli başka sözler kullanılmaktadır: Az. *destemaz* (ADİL: 604); Bşk. *teheret* (BTH: 454); Kzk. *dêret* (KETS: 571); Krm. *taaret*, *talet* (Maşkaraoğlu, 2018:1856, 1874); Krg. *daarat* (Yudahin, 1998: 291); Özb. *tehâret* (ÖTİL); Tat. *teharet* (TTAS: 240); Trkm. *têret* (TDS: 669), YUyg. *taharet* (Shwarz, 1992: 152). Osmanlıca dolayısıyla Oğuzca etkisinde yaşayıp gelişmiş Kırım Tatarcasında ise *taaret* ve *talet* sözlerinin yanı sıra *abdest* sözü de vardır ve Türkiye Türkçesindeki anlam ve kullanımlara sahiptir (Maşkaraoğlu, 2018: 242). Ayrıca yine Osmanlı etkisinde kalmaktan ötürü, *abdest* sözü Arnavutça, Ermenice, Macarca, Romence, Bulgarca, Sırpça, Makedonca ve Yunanca gibi dillerin söz varlığında da Türkçe bir alıntı olarak bulunmaktadır (Akiner, 1978: 231-232; Karaağaç, 2008: 2).

Özellikle tarihî edebiyat metinlerden Farsça alıntılar olan *âb* ‘su’ (Gölpınarlı, 1943: 52, 124, 177, 178, 188; Mansuroğlu, 1947: 9, 13) ve *dest* ‘el’ (Gölpınarlı, 1943: 191, 215) sözlerinin, Türk dili söz varlığında özellikle İslamiyet’in kabul edilip yayılması sonrasında görülmeye başlayan ve giderek de yoğunlaşan Orta Doğulu alıntılarının arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu iki sözün kurduğu ve dinî bir terim olan *abdest* sözü, Doğu Türkçesiyle yapılmış ilk Kur’an tercümelerinde ve Arapça ve Farsça alıntılarının çokça geçtiği Atebetü’l-Hakayık, Mukaddimetü’l-Edeb ve Mu’inü’l-Mürîd gibi İslamiyet’ten sonraki ilk dinî eserlerde yer almamaktadır. Dîvânü Lugâtî’t-Türk’ta ve anılan bu eserlerde Türkçe *arın-* ‘temizlenmek’, *yu-* ‘yıkamak’, *yun-* ‘yikanmak’ ve *yunag ~ yunak ~ yunug ~ yungu* sözleri ‘abdest almak’ ve ‘abdest’ karşılığında kullanılmıştır. Hatta Mahmûd-ı Kâşgarî eserinde Oğuzların *yun-* ~ *cun-* fiilini kullandıklarını özellikle belirtir (Ünlü, 2012: 896, 899; Karahan, 2013: 130-133, 332). Tespit

edebildiğimiz kadarıyla *abdest* sözü ilk defa XIV. asra tarihlendirilen ve tesadüf olmadığını düşündüğümüz bir şekilde ya doğrudan Oğuzlara ait olan Anadolu ya da Oğuzca özelliklerin yoğun olarak görüldüğü Harezm-Kıpçak (İnan, 1953) alanlarına ait bazı Kur'an tercümeleri (Özkan, 2010: 537; Ünlü, 2012: 29; Uyanık, 2016: 6) ile Yunus Emre Divanı (Gölpınarlı, 1943), Garîb-nâme (Yavuz, 2000), Nehcû'l-Ferâdîs (Eckman, 1995) ve İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin (Toparlı, 1992) gibi metinlerde görülür. Nehcû'l-Ferâdîs'te *abdest*'in yanı sıra *yun-* ve *yunug* sözleri de 'abdest almak' ve 'abdest' anlamlarıyla kayıtlıdır (Ata, 1998: 3,491).

Türk dilinin yazımında Arap kökenli alfabelerin kullanıldığı tarihî dönemlere ait olan ve eğitilmiş kişilerce yazılmış Türkçe eserlerde, Arapça ve Farsça kökenli sözlerin Arap harfli orijinal yazımları değiştirilmediği ya da Türkçeleştirilmediği malumdur. Bunun aksi, ancak Farsça ve Arapça bilgisi eksik ya da yetersiz kişilerin imlalarında görülür (Develi, 2012: 111, 114). Buna rağmen yukarıda *abdest* (آبِ دَسْت) sözünün geçtiği ilk metinler olarak belirtilen bazı metinlerde sözün *abdes* (آبِ دَس), *avdaz* (اوداز) ve *avdez* (اودز) (Yavuz, 2000: 353, 383; Develi, 2012: 107) şekilleri de görülmektedir.

Türk dilinin tarihsel ve çağdaş alanlarındaki bu sınırlı kullanımından çok daha şaşırtıcı olansa Farsçadan alıntılandığı halde, sözcüğün; Farsçanın tarihsel ve çağdaş söz varlığında da 'namaz abdesti' ya da 'boy abdesti' anlamlarıyla yer almamasıdır. Oysa alıntı bir sözcüğün, alıntılandığı dilin söz varlığında da bulunması tabiidir ve beklenir. Bu durumun tek istisnası, alıntılanan dilin çağdaş söz varlığında sözcüğün olmamasına rağmen tarihsel söz varlığında bulunması ve alışverişin tarihte olmuş olmasıdır.

Farsçanın etimoloji sözlüklerindeki kayıtlara göre eski ve orta dönem İranî dillerde bulunmadığı anlaşılan *abdest* ve *ab-ı dest* sözleri, MS. VIII. - IX. yüzyıllardan itibaren gelişen Yeni İranî Diller Dönemi (Kızılözen 2019: 47) kayıtlarında '*yemeklerden önce ve sonra ibrik - leğen denilen iki kapla el yıkamak için kullanılan su*' ve '*zahit, takvalı; çok hızlı; kaftan; gömlek kol yakasının üst tarafı*' anlamları gösterilse de 'namaz abdesti' anlamı ya Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin şiirlerinden ya da Burhân-ı Kâtî gibi XVII. yüzyıla ait geç dönem sözlüklerden tanıklanmaktadır (Dehhoda 1998: 51; Moîn 1961: 26)¹. V.S. Rastorgueva ve D.İ. Edelman'ın Rusça olarak yayımladıkları (2000) İran dillerinin etimolojik sözlüğünde *abdest* sözü yer

¹ Farsça yazılmış kaynakların araştırılması ve tercümeleri için Doç. Dr. Cihangir Kızılözen'e teşekkür borçluyum.

almaz. Farsçanın geçen asrın ikinci yarısında yayımlanmış *Ferheng-i 'Amîd* (1956) ve *Ferheng-i Kāvās* (1974) gibi sözlüklerinde ise *abdest* sözüne ya yer verilmemiş ya da 'namaz abdesti' anlamı verilmemiştir. Farsçada 'abdest' karşılığında kullanılan dinî terim ise Arapça kökenli *vudû' ~ vuzû'* alıntısıdır (Moîn 1961: 2059). Bu alıntının Farsçadaki en eski kullanımı için MS. XII. yüzyıl şairi Hakanî'nin şiirleri tanık gösterilmektedir (Dehhoda 1998). İlk defa 1892'de yayımlanmış Steingass'ın Farsça-İngilizce sözlüğündeki *âb-dest* (Steingass, 1963: 6) maddesinde verilen 'namaz abdesti' anlamı ise herhalde kendisinin önsözde (Steingass, 1963: VII) belirttiği gibi Mirza Cafer'in (Topçubaşı) Türkçe eserlerinden alıntılanmış olmalıdır.

Buraya kadar söylenenlerden de anlaşılacağı gibi Türkçedeki *abdest* sözünün alıntılandığı dilin Farsça ve yapısının da *âb+dest* olması hemen hemen imkansızdır; çünkü ne başka bir çağdaş Türk yazı dilinde ne de Farsçada 'namaz/boy abdesti' anlamında bir *abdest* sözü vardır.

**

Öyleyse burada Türkçedeki başka bir dinî terim olan *vafiz* sözü akla gelmelidir; çünkü dinen ayrı inançlara ait ve farklı şartları haiz olsalar da *vafiz* ile *abdest* ritüelleri, dinî bir uygulama olmak ve suyun arındırıcılığı bakımlarından ortaklaşmaktadırlar. Bu sebeple de *abdest* ve *vafiz* sözlerinin kökendeş olabileceği akla gelmesi muhtemel ikinci düşüncedir.

Vafiz sözü, Anadolu ve çevresinde ortaya çıkıp gelişen Oğuz karakterli tarihî Türk yazı dillerinde (Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıca) ve bugün Türkiye Türkçesinde Rumca bir alıntıdır ve Rumcadaki *vapdist* sözünün değişmiş şeklidir. Rumca *vapdist* sözünün Türkçedeki *abdest* sözüyle ses benzerliği oldukça fazladır. Gülşehri'nin XIV. yüzyıla tarihlenen Mantıku't-Tayr'ında (URL-1: 33) bir kez geçen bu alıntı, çağdaş Türk yazı dillerinden sadece Azerbaycan Türkçesinde *veftiz* ve Kırım Tatarcasında *vafiz* şeklinde vardır.

Oğuzların tarihte Hristiyan oldukları tartışmalı olsa da (Togan 2012) Hristiyanlarla, özellikle de Bizans tebaasıyla XI. yüzyıldan itibaren aynı coğrafyalarda ve iç içe yaşadıkları bir vakıdır (Vryonis 1971: 371-372, 441, 487). Öte yandan Türk kültür tarihinde su; her ne kadar temizlik aracı ve sembolü olsa da eski Türk inançlarına sahip topluluklarda durum bugünkünden farklıdır. Su, özellikle de akan sular kutsal olduğu için, örneğin Oğuzlar, Altaylar ve Sibiry'a'da yaşayan Türk topluluklarında suyu kirletmek ya da onu temizlik için kullanmak yasaktır ve zorunlu durumlarda su, ancak belirli kurallar dahilinde kullanılabilirdi. Hatta XIX. yüzyılın ilk yarısında bile,

göçebe Müslümanların geleneklerinden tamamen kopmamış bazı gruplarında, sudan çekinme adetinin izlerine de rastlanmıştır (İnan, 1987; Sezal, 2007: 34). Belki de eski Türk inançlarındaki bu tür yasaklardan ötürü Anadolu'daki Türkler, temizlenmek için Rum komşularının vaftiz seremonilerine katılıyorlardı (Vryonis 1971: 487-488).

Dolayısıyla Rum komşularından öğrendikleri *vapdist* (Klein 1966: 147) sözünü, bir taraftan Hristiyanlık ritüeli için *vaftiz* şeklinde kullanmaya başlamış, diğer taraftan da daha önceden ayrı ayrı bildikleri *âb* ve *dest* sözleri ve de '*ibrik - leğen denilen iki kapla el yıkamak için kullanılan su*' anlamlı Farsça *ab-dest* tamlamasının benzeşmesiyle (analogy) *abdest* şeklinde değiştirerek Müslüman ritüelini adlandırmış olmalıdır. *Abdest* sözünün Oğuzların yaşadığı tarihî coğrafyalarda ve XIV. yüzyıldan sonraki metinlerde görülmesinin, bugün de sadece Türkiye Türkçesinde, yani Anadolu'da 'namaz/boy abdesti' anlamıyla kullanılmasının sebebi herhalde bundan başka bir şey olamaz.

Dil bilimi açısından *su basmanı*, *eleğim sağma*, *midenüvaz* vb. türünde bir *halk etimolojisi* (folk etymology), *popüler etimoloji* (popular etymology), *yanlış etimoloji* (false etymology) (Şirin User 2012) ya da *işkolik* veya *dokunmatik* gibi *analojik kreasyon* olduğu düşünülebilecek bu durumun, anılan diğer olgularla benzerliğinin olmadığı düşüncesindeyiz. Zira onların hepsinde, sözlükçüler ya da dil bilginleri, anlam ya da ses örneklemesi olayının henüz gerçekleştiği dönemde bile doğruyu ya da gerçeği bilir ve kendi eserlerinde bunu açıklarlar.

Oysa *abdest* sözü bugüne kadar hep Türk dilinde Farsça bir alıntı olarak gösterildiğine göre; yani sözlükçüler ve dil bilginleri tarafından - kelimenin 'namaz/boy abdesti' anlamının Farsçada olup olmadığı kontrol edilmeden - hep Farsça bir alıntı olarak kabul edildiğine göre *vapdist* > *abdest* gelişmesi için yeni bir tarif ve açıklama yapılmalıdır; çünkü bu durumu açıklayan uluslararası ya da ulusal bir bilimsel literatür, görebildiğimiz kadarıyla, mevcut değildir. Varsa ve gösterilirse elbette tartışabiliriz.

Biz burada bu sözün *devşirme sözcük* (devshirme/converted word) olarak değerlendirilmesinin doğru olduğunu düşünüyoruz. Hatırlanacağı gibi devşirme sistemi, Müslüman olmayan tebaanın erkek çocuklarını devşirme kanununa göre alıp isimlerinden ve kıyafetlerinden, dillerine ve inançlarına kadar bütün kimliklerini dönüştürmek esasına dayalıydı. Çoğu zaman devşirme olanların kendileri dahi gerçek kimliklerini hatırlamıyorlar ya da bilmiyor, çevresindekiler de onları yeni kimlikleriyle tanıyorlardı

(Wittek, 1955: 271; Vryonis, 1956; Uzunçarşılı, 1963: 563-565; Ménage, 1966).

Bu hatırlatmadan sonra, *vapdist*’ten *abdest*’e dönüştürülmüş sözün de ses ve anlam kimliği ile kökeninin; anlam ve ses yakınlığı olan eski veya kültürel olarak benimsenmiş başka bir sözcüğün etkisiyle değiştirildiği ve böylece bir bakıma yerleştirilmiş olan bir *devşirme sözcük* olarak dil kullanıcıları ya da sözlük veya dil uzmanlarınca gerçek kökeninin tanınamaz hale geldiği söylenebilir.

EYun. *baptizein* > Rum. *vapdist* > Tü. *vaftiz* ~ *abdest*.

Bu bakımdan sözcüğün Rumca kökenli Türkçe bir söz olduğu ve Farsça bir alıntı olmadığı değerlendirilmektedir. Ayrıca özel bir araştırmaya ihtiyaç duyan bir dikkatimizi de burada dile getirmek isteriz: Geç dönem ve özellikle İran’ın Tebriz gibi Türklerin yoğun yaşadığı coğrafyalarında yazılmış bazı Farsça sözlüklerde *abdest* sözünün karşılığında verilen ‘namaz abdesti’ ya da ‘defihacet’ anlamlarının Türkçeden Farsçaya geçen anlam alıntıları olduğu da anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADİL: *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti* (2006). I. C., Bakı: Şerg-Gerb.
- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmânî*. (Haz. Recep Toparlı), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akiner, Sh. (1978). Oriental Borrowings in the Language of the Byelorussian Tatars. *The Slavonic and East European Review*. Vol. 56, No. 2 (Apr., 1978), 224-241.
- Ata, A. (1998). *Nehcü’l-Ferâdîs - III Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- BTH: *Başkort Têlênêñ Hüzlêgê* (1993). II. T., Moskva: Russkiy Yazık.
- Dehhodâ, ‘A. E. (1998). *Logatname-i Dehhoda*. Cild-i Evvel, Ed. Mohammad Mo’in - Ca’far Şahidi, Tehran: Dânişgâh-ı Tehran.
- Develi, H. (2012). Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miracnâme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28, 81-228.
- Eckman, J. (1995). *Nehcü’l-Ferâdîs - I-II Metin-Tıpkıbasım*. (Haz. S. Tezcan - H. Zülfikar), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Eker, S. (2006). Kutadgu Bilig’de (teñri ‘azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kaynakları Üzerine. *Bilig*. S: 38- Yaz 2006, 103-122.
- Gölpınarlı, A. (1943). *Yunus Emre Divanı-Metinler, Sözlük, Açıklama*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- İnan, A. (1953). XIII.-XV. Yüzyıllarda Mısır’da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve “Halis Türkçe”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten-1953*, 53-71.

- İnan, A. (1998). Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler. *Makaleler ve İncelemeler*, C: I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 491-495.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karahan, A. (2013). *Dīvānu Lugātī't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karatay, O. (2018). *Türklerin İslamı Kabulü*. Ankara: Kripto.
- KETS: *Kazak Edebi Tiliniñ Sözdigi* (2011). IV. T., Almatı: A. Baytursınlı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.
- Kızılözen, C. (2019). *Farsçada Türkçenin En Eski İzleri*. Ankara: Akçağ.
- Klein, E. (1966). *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam-London- New York: Elsevier Publishing Company.
- Mansuroğlu, M. (1947). *Anadolu Türkçesi (XIII. Asır) Dehhani ve Manzumeleri*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası.
- Maşkaraoğlu, S. (2018). *Kırım-Tatar Söz Varlığı*, Ege Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi, İzmir.
- Ménage, V. L. (1966), Some Notes on the “devshirme“. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol.29, No. 1 64-78.
- Mo'in, M. (1961). *Ferheng-i Fâris-i Mo'in*. I-II, Tehran: Edenâ.
- ÖTİL: *Özbek Tilining İzahlı Lügati* (1981). II. T., Moskva: Rus Tili.
- Özkan, M. (2010), Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur'an Tercümeleri. *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. (Ed. Bila Gökkır vd.), İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 517-558.
- Rastorgueva, V.S., D. I. Edelman (2000). *Etimologičeskiy Slovar' İranskih Yazıkov*. Tom I, Moskva: Vostoçnaya Literatura.
- Sezal, Z. (2007). *Su Simgeçiliği ve İlahi Dinlerde Arınma*. Sütçü İmam Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Shwarz, H. G. (1992). *An Uyghur-English Dictionary*. Washington: Western Washington.
- Steingass, F. (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London: Routledge & Kegan Paul Limited.
- Şemseddin Sâmî (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı.
- Şener, A. (1988). Abdest. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: 1, İstanbul, 68-70.
- Şirin User, H. (2012). Etimoloji Önerileri: eser, yelek. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 19, 1 (2012) 91-102.
- TDS: *Türkmen Diliniñ Sözlügi* (1962). Aşgabat: Türkmenistan SSR Ilımdar Akademiyası.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâd'ül-Mülûk ve's-Selâtîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TTAS: *Tatar Têlênñ Añlatmalı Süzlêğë* (1981). III. T., Kazan: Tataristan Kitap.

- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1.C., Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Togan, Z. V. (2012). Oğuzların Hristiyanlığı Meselesine Ait. (Haz. Serkan Acar). *Tarih İncelemeleri Dergisi*. Cilt/Volume XXVII, Sayı/Number 2- Aralık/December 2012, 527-539.
- Uçman, A. (2010). Şemseddin Sâmî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C: 38, İstanbul, 519-523.
- URL -1: Yavuz, K. *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı (Gülşen-Nâme) - Metin ve Aktarma*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10686.metinpdf.pdf?0> adresinden 28 Eylül 2019 tarihinde alınmıştır.
- Uyanık, İ. (2016). *Doğu ve Batı Türkçeleriyle Yazılmış İlk Tefsirli Kur'an Tercümelerinde Din Terimleri*. Ondokuz Mayıs Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Samsun.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1963). Devşirme. *İslâm Ansiklopedisi*, C: 3, İstanbul Millî Eğitim Basımevi., 563-565.
- Ünlü, S. (2012). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim.
- Witttek, P. (1955). Devşirme and şarî'a. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol.17, No. 2 271-278.
- Vryonis, S. (1956). Isidore Glabas and the Turkish Devshirme. *Speculum*, Vol. 31, No. 3 (Jul., 1956), 433-443.
- Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa - Garib-nâme (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma)*. C: 1/1, İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü*. (Çev. Abdullah Taymas), C: I, Ankara: Türk Dil Kurumu.